

Piotr Wisz

Saletyńska Szkoła Apostolska w Puźnikach : 1906-1911

Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej 9-10,
149-168

2002-2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Piotr Wisz

SALETYŃSKA SZKOŁA APOSTOLSKA W PUŻNIKACH (1906-1911)

Wstęp

Swymi korzeniami instytucja małego seminarium sięga czasów Soboru Trydenckiego, kiedy to zatwierdzono tzw. „szkoły przygotowawcze” do studium dyscyplin teologicznych, zwłaszcza Pisma św.¹ Wielkim propagatorem wprowadzenia w życie zaleceń soborowych był papież Pius IX, który w encyklice *Notis et Nobiscum* z 8 XII 1849 r. adresowanej do episkopatu włoskiego, polecił biskupom zakładać małe seminaria w każdej diecezji. Tę samą myśl skierował do biskupów francuskich 9 IX 1899 r. papież Leon XIII w encyklice *Depuis de jour*. Pierwsze małe seminarium na ziemiach polskich powołał do życia w 1840 r. we Lwowie metropolita lwowski obrządku łacińskiego, Franciszek Pisztek (1786-1846). Kolejne, z inicjatywy biskupa wrocławskiego, Melchiora Dipenbrocka (1798-1853), utworzono w 1850 r. na terenie zaboru pruskiego we Wrocławiu².

Pierwsze saletyńskie małe seminarium powstało 5 VIII 1876 r. z inicjatywy księży Pierre Archier (1815-1899) i Jean Berthier (1840-1908) we Francji w La Salette³. Kolejne – w Grenoble (1879), w Loèche-Souste

¹ B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej*, Kraków 1980, s. 470.

² Tenże, *Diecezja tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji 1786-1985*, Kraków 1985, s. 516; J. Związek, *Dzieje Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie*, Częstochowa 2002, s. 11-13.

³ R. Wojtunik, *Dzieje polskiej Prowincji Zgromadzenia XX Misjonarzy Saletynów*, Zakopane 1972, s. 4, (mps w Archiwum Prowincjalnym Misjonarzy Matki Bożej z La Salette

w Szwajcarii (1881), w Hartford w USA (1895), w Chatillon sur Chalaronne we Francji (1900) i na początku XX w. w Tournai w Belgii – ukazują miejsce, rolę i wagę tej instytucji w życiu zgromadzenia⁴.

Najważniejsze akty prawne Zgromadzenia Misjonarzy Matki Bożej z La Salette jednomyślnie podkreślają, że nadrzędnym i jedynym celem prowadzenia przez nich Szkół Apostolskich⁵ było przygotowanie chłopców nie posiadających jeszcze świadectwa dojrzałości (wstępna formacja w duchu saletyńskim, dostarczenie niezbędnej wiedzy ogólnej umożliwiającej w przyszłości chłopcom studia teologiczno-filozoficzne) do przyszłego życia zakonnego i kapłańskiego w zgromadzeniu saletyńskim⁶.

w Krakowie – dalej APSK); J. Reilly, *The story of La Salette*, Chicago 1935, s. 153; *Błogosławieństwo Apostolskie dla naszej szkoły misyjnej i dla naszych dobrodziejów*, „Posłaniec Matki Boskiej Saletyńskiej” (dalej: PMBS), R. 6 (1926) nr 8-9, s. 225.

⁴ Archiwum Zgromadzenia Misjonarzy Matki Bożej z La Salette w Rzymie (dalej: AZSR), sygn. XIX-F-1r, *Statistiques Ecoles Apostoliques de St. Joseph Corps*; tamże, sygn. XIX-F-1s, *Grand Registres du directeur de l' Ecole Apostolique de La Souste et de Tournai 1884-1917*; tamże, sygn. Ec. 1-60, *Ecole générale 1895-1910*; V. Hostachy, *Les Missionnaires de La Salette*, Paris 1930, s. 121; J. Reilly, *The story*, s. 158; *Proroctwo św. proboszcza z Ars o Saletyńskiej Szkole Misyjnej*, PMBS, R. 6 (1926) nr 8-9, s. 229; *Szkola Misyjna Saletyńska*, PMBS, R. 6 (1926) nr 8-9, s. 236-238, 241; *Uroczystości jubileuszowe założenia Szkoły Misyjnej Saletyńskiej w Tournai*, PMBS, R. 6 (1926) nr 8-9, s. 238-239.

⁵ Nazwa Szkoła Apostolska występuje we wszystkich dokumentach archiwum zakonnego w Rzymie, publikacjach saletyńskich z tego okresu i polskich dokumentach określających instytucję małego seminarium. AZSR, sygn. Ec. 1-60, *Ecole générale 1895-1910*; tamże, sygn. Ec. 3-1, *Rapports et notes pour des Chapitres Généraux 1902-1932*; tamże, sygn. Ec. 6-5, *Recettes et dépenses par régions et résidences en Pologne 1905-1946*; tamże, sygn. G 14-3, *Correspondance avec le Pologne*, tamże, sygn. G 10-II, *Księga Uchwał Rady Generalnej* (dalej KURG), t. 2:1894-1908; tamże, sygn. G 10-III, KURG, t. 3:1908-1913; tamże, sygn. G 25-I, *Circulaires des Pères Generaux*, t. 1:1897-1912; tamże, sygn. XXV-D-3b, *Korespondencja władz zgromadzenia z zakonnikami w Polsce*; APSK, *Ecole Apostolique à Puzniki 1906-1911*; E. Picard, *La Salette en Galicie*, „Bulletin des Missionnaires de N.-D. de La Salette” (dalej: Bulletin), R. 5 (1906) nr 57, s. 276-279; S. Schalbetter, *La Salette en Pologne*, Bulletin, R. 6 (1907) nr 67, s. 212-215.

⁶ *Konstytucje Zgromadzenia Misjonarzy Matki Boskiej Saletyńskiej*, Dębowiec 1940; *Ogólne przepisy zwyczajowe Zgromadzenia Misjonarzy Matki Boskiej Saletyńskiej*, Dębowiec 1940; APSK, *Przewodnik apostołików MB Saletyńskiej do użytku prowincji M. Boskiej Saletyńskiej*, Dębowiec 1936, mps; tamże, *Regulamin apostołików Matki Boskiej Saletyńskiej*, Dębowiec 1937, rkps; tamże, *Nowe prawo zwyczajowe prowincji. Tekst tymczasowy z 1970 i 1972 r.*, mps. Ten priorytet najdobitniej został sprecyzowany w *Przewodniku*, który mówił, że „instytucja ta nie jest ani kolegium czy seminarium przygotowującym kandydatów do kapłaństwa dla jakiegokolwiek diecezji, tylko szkołą nowych misjonarzy (...) Dziewicy Płaczącej”. *Przewodnik*, s. 2, p. 5.

Przyczyny założenia Szkoły Apostolskiej przez saletynów w Polsce

Okazuje się, że nie zamiar osiedlenia się na stałe w Polsce, tym bardziej założenie i prowadzenie szkoły średniej kształcącej polskich kandydatów dla potrzeb zgromadzenia, przyświecał pierwszym misjonarzom Matki Bożej z La Salette przybyłym do Krakowa 16 IX 1902 r. Pięciu Szwajcarów z kantonu Valais księża: Józef Fux (1872-1913), Salomon Schalbetter (1873-1934), Oswald Loretan (1876-1964), Gabriel Vanroth (1875-1941) i Franciszek Schnyder (1872-1929), w myśl umowy zawartej między bpem Thomasem Beaven (1851-1920), ordynariuszem diecezji Springfield Mass. (USA), a radą generalną Zgromadzenia Misjonarzy Matki Bożej z La Salette, za zgodą kard. Jana Puzyny (1842-1911), przybyło do Krakowa uczyć się j. polskiego, by w przyszłości podjąć pracę wśród Polonii amerykańskiej⁷.

Osobą, której saletyni będą wiele zawdzięczać, gdyż od niej wyjdzie propozycja osiedlenia się w Galicji i aprobatą pomysłu otwarcia Szkoły Apostolskiej, był arcybiskup lwowski, Józef Bilczewski (1860-1923). W listopadzie 1903 r. metropolita lwowski dowiedział się o przebywających w Galicji saletynach od ks. Didiera Schmitza, wikariusza generalnego diecezji Springfield, wizytującego piątkę misjonarzy w Krakowie⁸. Kolejny kontakt z metropolitą J. Bilczewskim miał miejsce w Rzymie. W związku z pobytem saletynów w Galicji, prokurator Zgromadzenia Misjonarzy Matki Bożej z La Salette, ks. Auguste Blache (1861-1936), złożył zwyczajową wizytę biskupowi najwyższemu godnością z galicyjskich hierarchów przebywających w 1904 r. z pielgrzymką *ad limina apostolorum* u papieża. Stała się ona okazją do wstępnych rozmów, co do ewentualnego osiedlenia się zgromadzenia w archidiecezji lwowskiej. Abp J. Bilczewski przedłożył

⁷ AZSR, sygn. G 10-II, KURG, t. 2:1894-1908, uchw. z 2 VIII 1902 r.; tamże, sygn. E 1-5 z. 2, L. Beaup, *Notes sur la Congrégation 1898-1906*; tamże, sygn. XXV-D-3b, *List ks. Józefa Vignon MS do rady generalnej w sprawie fundacji w Polsce*, Springfield 30 V 1902 r.; APSK, *List ks. Oswalda Loretan MS do przełożonego w Dębowcu, ks. Alojzego Gandawskiego MS*, Bondsville 22 II 1949 r.; D. Paradis, *The Missionaries of La Salette from France to North America*, Attleboro 1992, s. 112; P. Jamioł, *Dzieje sanktuarium Matki Bożej Saletyńskiej w Dębowcu w latach 1910-1996*, Kraków 2002, s. 87-88.

⁸ Ks. Didier Schmitz przebywał w Krakowie trzy miesiące (20 IX – 20 XI 1903 r.). Spotkał się z saletynami, udzielił im kilka lekcji j. angielskiego, a następnie pojechał do Lwowa. Zachęcał tam duchowieństwo diecezjalne i zakonne do podjęcia pracy duszpasterskiej w USA. Archiwum Księży Misjonarzy w Krakowie na Stradomiu (dalej ACM), sygn. B I-5, *Księga dochodów 1901-1906*, s. 45-49; APSK, *Kronika Zgromadzenia Misjonarzy Matki Bożej z La Salette w Polsce* (dalej: Kr. ZSP), t. 2:1902-1952, s. 6; P. Jamioł, *Ks. Franciszek Schnyder MS*, „Unitas”, 1994 nr 4, s. 5.

władzom zgromadzenia propozycję objęcia na terenie jego archidiecezji parafii z możliwością założenia domu zakonnego. Propozycja, aczkolwiek kusząca, z rezerwą została przyjęta przez radę generalną. Ostatecznie nie odrzucono oferty i metropolita lwowski przyjął do swojej archidiecezji saletynów jako wikariuszy (ks. O. Loretan do Buska koło Lwowa, ks. G. Vanroth do Rodatycz), chociaż władze zgromadzenia zaznaczyły asekuracyjnie, że ta praca duszpasterska w parafiach ma na celu bliższe zapoznanie się z j. polskim, z polskimi zwyczajami, by skuteczniej pracować później w USA⁹.

Niezdecydowanie władz zgromadzenia wobec propozycji abpa J. Bilczewskiego podyktowane było trudną sytuacją saletynów na progu XX w. Dekrety rządu Renè Waldeck-Rousseau (1846-1904) z 1 VII 1901 r. pozbawiły zgromadzenie wszystkich placówek we Francji i skazały zakonników na wygnanie¹⁰, nie powiodła się próba osiedlenia w Massongex w Szwajcarii, pojawiły się problemy z rezydencją włoską w Villarfochiaro¹¹. Saletyni niecierpliwie czekali na arbitraż Stolicy Apostolskiej, czy po wygnaniu z Francji nadal mają prawo używać tytułu Misjonarzy Matki Bożej z La Salette i czy Rzym pozbawi ich prawa na przyszłość do La Salette, o co zabiegał usilnie jeden z francuskich biskupów¹². Jednocześnie saletyni jeszcze przed wygnaniem z Francji przyjęli nowe placówki, którym należała się pomoc finansowa i kadrowa w Kanadzie (1892), USA (1893), na Madagaskarze (1899), w Belgii (1901), następnie w Brazylii (1902)¹³.

Rada zgromadzenia ważyła argumenty co do fundacji w Polsce. W marcu 1904 r., po 18 miesiącach intensywnej nauki j. polskiego¹⁴ – księża:

⁹ APSK, *Circulaires des Peres Generaux, t. 1:1897-1913, Okólnik z 1 maja 1904 r.*, nr 12 s. 3-5 r.; A. Gandawski, *Historia Księży Saletynów w Polsce*, Kraków 1948 (praca mgr w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego), s. 9-10; P. Jamioł, *Dzieje sanktuarium*, s. 89.

¹⁰ Ustawa z 1 VII 1901 r. o zgromadzeniach zakonnych uzależniała legalność działania zakonu na terenie Francji od decyzji władzy państwowej. Waldeck-Rousseau uważał zakony, w których składano śluby, za aspołeczne. W wyniku podjętych działań z braku aprobaty państwowej, zamknięto trzy tysiące szkół prowadzonych przez zakonników, 1600 domów zakonnych, zaś 16 tysięcy zakonników uległo rozproszczeniu. R. Aubert, *Historia Kościoła*, t. 5, Warszawa 1985, s. 59; V. Hostachy, *Les Missionnaires*, s. 122; A. Gandawski, *Historia*, s. 6; P. Jamioł, *Dzieje sanktuarium*, s. 73.

¹¹ Archiwum Misjonarzy Matki Bożej z La Salette w Dębowcu, *La Salette. Historia zjawienia i zgromadzenia*, s. 3; V. Hostachy, *Les Missionnaires*, s. 126.

¹² A. Gandawski, *Historia*, s. 6; V. Hostachy, *Les Missionnaires*, s. 117, 119.

¹³ AZSR, sygn. G 1-II, *Grand Registre du Chapitres 1888-1958*; V. Hostachy, *Les Missionnaires*, s. 121-137; J. Reilly, *The story*, s. 154-160.

¹⁴ Po przyjeździe saletyni zamieszkali u Sióstr Służebniczek Serca Jezusowego (sercanki) w Krakowie przy ul. Garncarskiej. Następnie, 16 X 1902 r., przeprowadzili się do Misjo-

F. Schnyder, O. Loretan i G. Vanroth uczęszczali dodatkowo na wykłady Uniwersytetu Jagiellońskiego, kończąc IV rok teologii, gdyż zostali wyświęceni przed ukończeniem studiów teologicznych¹⁵ – piątka misjonarzy dla doszlifowania znajomości j. polskiego i poznania ducha religijnego Polaków udała się na praktyki duszpasterskie do wyznaczonych parafii diecezji krakowskiej i archidiecezji lwowskiej¹⁶. Kontakt z tętniącą życiem religijnym polską parafią i epizod krakowski uświadomił szwajcarskim saletynom, jak wiele powołań kapłańskich i zakonnych kryje polska ziemia. W Busku ministrant Michał Kolbuch, zapytany przez ks. O. Loretan, czy nie zostałby kapłanem, odpowiedział bez wahania: „Ach, księżu drogi, to jest moje marzenie”¹⁷. Wstępny sondaż przeprowadzony przez Szwajcarów wśród ministrantów parafii, w których pracowali, wypadł pomyślnie. Zgłosili się chętni, pragnący zostać misjonarzami saletynami¹⁸.

W sukurs radzie generalnej przyszedł niespodziewanie polscy uczniowie, którzy w 1904 r. udali się do Saletyńskiej Szkoły Apostolskiej w Tornau w Belgii, by tam pod okiem doświadczonych pedagogów ukończyć edukację w zakresie szkoły średniej, a następnie zostać kapłanami saletyńskimi. Kandydaci z Galicji przybyli w dwóch zorganizowanych grupach. Michał Kolbuch i Hipolit Dąbrowski z Buska oraz Franciszek Węgier z Podkaminska przekroczyli mury szkoły saletyńskiej w Belgii 8 V 1904 r. Następnie 19 VIII 1904 r. dołączyli do nich Karol Litowski, Michał Sikora i Jan Mitelski. Zabrał ich z Polski do Belgii ks. S. Schalbetter, który miał chłopców uczyć do grudnia 1905 r. j. francuskiego¹⁹. Małoseminarzystów polskich

narzy św. Wincentego à Paulo na Stradom. Języka polskiego uczył ich tam, ks. Jerzy Głogowski CM. ACM, sygn. B I-5, *Księga dochodów 1901-1906*, s. 24; P. Jamioł, *Dzieje sanktuarium*, s. 88-90.

¹⁵ P. Jamioł, *Ks. Franciszek Schnyder MS*, „Unitas”, 1994 nr 4, s. 5.

¹⁶ W marcu 1904 r. saletyni w charakterze wikariuszów podjęli posługę duszpasterską w następujących parafiach: ks. F. Schnyder w Krzęcinie koło Skawiny, ks. J. Fuks w Jaworznie, ks. O. Loretan w Busku koło Lwowa, ks. G. Vanroth w Rodatyczach, zaś ks. S. Schalbetter, mający problemy zdrowotne, zamieszkał w Zakopanem u jezuitów, gdzie między innymi poznał Henryka Sienkiewicza. APSK, Kr.ZSP, t. 2:1902-1952, s. 7; P. Jamioł, *Dzieje sanktuarium*, s. 90-91.

¹⁷ A. Gandawski, *Historia*, s. 10.

¹⁸ AZSR, sygn. XXV-D-3b, *List ks. Franciszka Schnydera MS do rady generalnej*, Kraków 30 VII 1905 r.

¹⁹ AZSR, sygn. XIX-F-1s, *Grand Registres des directeur de l'Ecole Apostolique de La Souste et de Tournai (Belgique) (1884-1917)*; tamże, sygn. XXI-E-1f, *Annales de la résidence de Tournai (1901-1911)*; tamże, sygn. XIX-F-1t, *L'Ecole Apostolique de Tournai - Grand Registre*; tamże, sygn. XIX-F-1u, *L'Ecole Apostolique de Tournai - Notes de classes (1904-1912)*.

w Tournai reprezentować będą też przybyli z zaboru pruskiego, z Pomorza, August Jäger (2 IV 1904 r.), Jan Zimmermann (21 V 1904 r.) i bracia Jan i Alojzy Sommerfeldowie (2 V 1904 r.)²⁰. Na osiemnastu przyjętych w 1904 r., aż dziesięciu było Polakami. Zmusiło to władze szkoły do stworzenia na pierwszym roku, oprócz tradycyjnych językowo klas francuskiej i niemieckiej, specjalnej klasy polskiej, do znacznej modyfikacji obowiązującego w Tournai programu nauczania, zwłaszcza języków obcych, a także innych przedmiotów, by dokonać szybkiej integracji z pozostałymi przyjętymi²¹. Polscy małoseminarzyski, w większości zwerbowani przez szwajcarskich saletynów, podołali wyzwaniu, dzielnie radzili sobie później w dalszej edukacji, a co ważniejsze, udowodnili, że warto młodzież polską kształcić i w nią inwestować.

Eksperyment belgijski udzielił pozytywnej odpowiedzi co do sensu kształcenia Polaków, ale postawił przed władzami zgromadzenia o wiele trudniejsze pytanie: jak i gdzie kształcić polską młodzież? Powoli rada generalna w swoich rozważaniach zaczęła zmierzać w kierunku otwarcia dla Polaków Szkoły Apostolskiej w ich rodzinnym kraju. Tak więc propozycja abpa J. Bilczewskiego stawała się niezbędnym środkiem w realizacji szkolno-wychowawczych planów zgromadzenia saletyńskiego w Polsce. W polemikach doszedł jeszcze jeden ważny argument. Przełożeni zdawali sobie sprawę, że z wielu względów lepiej wychować polskich kapłanów saletynów niż obcokrajowców uczyć j. polskiego w Polsce dla potrzeb polskiej emigracji, do czego zobowiązywała ich umowa z biskupem diecezji Springfield. Otwarcie przez saletynów Szkoły Apostolskiej w Galicji umożliwiłoby wywiązanie się z umowy, stwarzało możliwość objęcia nowych placówek polonijnych nie tylko w USA oraz nadawało głębszy sens lokalizacji na stałe placówek w Polsce. Po dłuższych wahaniach rada generalna 6 V 1905 r. zaakceptowała objęcie parafii w archidiecezji lwowskiej, a następnie delegowała ks. G. Vanroth do przedłożenia metropolicie J. Bilczewskiemu prośby o pozwolenie na otwarcie szkoły zakonnej²². W lipcu 1905 r. abp lwowski, J. Bilczewski powierzył saletynom parafię w Puźnikach

²⁰ AZSR, sygn. XXI-E-1f, *Annales de la résidence de Tournai (1901-1911)*; tamże, sygn. XIX-F-1s, *Grand Registres des directeur de l' Ecole Apostolique de La Souste et de Tournai (Belgique) (1884-1917)*; tamże, sygn. XIX-F-1t, *L' Ecole Apostolique de Tournai - Grand Registre*; tamże, sygn. XIX-F-1u, *L' Ecole Apostolique de Tournai - Notes de classes (1904-1912)*; *Z kroniki naszej prowincji (wspomnienie o śp. ks. Janie Zimmermannie MS)*, PMBS-USA, R. 54 (1978) nr 4, s. 15-19.

²¹ AZSR, sygn. XIX-F-1u, *L' Ecole Apostolique de Tournai - Notes de classes (1904-1912)*.

²² AZSR, sygn. G 10-II, KURG, t. 2:1894-1908, uchw. z: 6 V 1905, 22 VI 1905 r.; P. Jamioł, *Dzieje sanktuarium*, s. 92.

(dekanat buczacki) w woj. tarnopolskim i zezwolił im na założenie Szkoły Apostolskiej²³.

Ewolucja od niezbędnego szwajcarskim saletynom kursu językowego zafundowanego na terenie Polski przez biskupa amerykańskiego do założenia stałej placówki saletyńskiej w tym kraju wiodła skomplikowanym traktem z najmniej spodziewanymi aktorami w kluczowych rolach, ale u podstaw tej trudnej decyzji legł ostatecznie argument otwarcia szkoły formacyjnej.

Podstawy prawne i materialne

Strategiczne decyzje o założeniu, funkcjonowaniu, zamknięciu Szkoły Apostolskiej na ziemiach polskich zgodnie z Konstytucjami Misjonarzy Matki Bożej z La Salette podejmował do 1934 r. generał i rada generalna²⁴. Zgodę na otwarcie musiał także wydać biskup ordynariusz, któremu administracyjnie podlegało miejsce zlokalizowania szkoły²⁵.

Konfrontacja z przepisami prawa państwowego zależna była od statusu ziem i przynależności państwowej szkoły saletyńskiej. Szkoła Apostolska w Pużnikach działała na terenie Galicji wchodzącej w skład Austro-Węgier. Była ona szkołą średnią, prywatną, bez praw państwowych, prowadzoną przez instytut zakonny. Realizowany w Pużnikach program odbiegał diametralnie od galicyjskiego programu gimnazjalnego, był tworzony spontanicznie, na miarę możliwości kadrowych i w dużej mierze stał się kopia cyklu dydaktyczno-wychowawczego realizowanego przez saletynów w Szkole Apostolskiej w Tournai w Belgii²⁶.

Niezbędne fundusze na rzecz funkcjonowania Szkoły Apostolskiej w Pużnikach pochodziły z kasy zakonnej, dobrowolnych ofiar wiernych i ze

²³ AZSR, sygn. XXV-D-3b, *List ks. Franciszka Schnydera MS do generała, ks. Józefa Perrin MS*, Pużniki 22 VIII 1905 r.; tamże, *List metropolity lwowskiego abpa Józefa Bilczewskiego do Generała Księża Saletynów*, Lwów 18 IX 1905 r.; APSK, E. Picard, *Moje wspomnienia z Polski 1905-1921*, Fryburg 1927, s. 1, mps; L. Carlier, *Zjawienie się Matki Boskiej na górze La Salette*, Kraków 1911, s. 81.

²⁴ Po reorganizacji zgromadzenia (w 1934 r. utworzono prowincję polską) decyzje te leżały w gestii polskiego prowincjała i rady prowincjalnej, ale zawsze prowincja musiała uzyskać na nie aprobatę rady generalnej. *Konstytucje*, s. 75-76, p. 512, s. 91, p. 609.

²⁵ F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 1, wyd. 3, Opole 1957, s. 628-630; *Konstytucje*, s. 53, p. 368.

²⁶ APSK, *Notes de la Semaine Ecole Apostolique 1907-1932*; AZSR, sygn. XIX-F-1u, *L'Ecole Apostolique de Tournai – Notes de classes (1904-1912)*.

składek rodziców. W ostatnim przypadku wysokość czesnego ustalano podczas wstępnych rozmów z rodzicami małoseminarzysty. Kwota zmieniała się rokrocznie i w wielu przypadkach, zwłaszcza na początku działalności szkoły, uzależniona była od możliwości finansowych danej rodziny. Zwykle obniżano czesne, gdy małoseminarzysta pochodził z wielodzietnej rodziny lub był sierotą²⁷. Pierwszemu przyjętemu do Puźnik małoseminarzyscie wyznaczono roczne czesne w wysokości 50 koron. Kolejnym, przyjętym w 1906 r., na 60 marek, 90 i 100 koron. Rodzice nowo przyjętych w 1907 r. w 77,8% płacili na rzecz szkoły 100 koron. Jednemu, Aleksandrowi Śmieciańskiemu, obniżono czesne do 80 koron, zaś rodzina Władysława Maczkowicza rocznie na utrzymanie syna musiała wydać 150 marek. W roku szkolnym 1908/1909 roczne czesne wahało się od 100 do 160 koron. Deklarowane kwoty uiszczano jednorazowo bądź w kilku ratach²⁸. W praktyce – co ujawnia dziennik ekonoma z Puźnik – wielu rodziców nie podołało zobowiązaniom finansowym. O realnej wartości ówczesnego pieniądza świadczy jego siła nabywcza. Czapka studencka w 1906 r. kosztowała 2,40, a cały mundurek 32 korony²⁹. Utrzymanie chłopca kosztowało często rodzinę wiele wyrzeczeń. Jeden z ojców sprzedał nawet pole, aby syn nadal uczył się w Puźnikach³⁰. Nie zawsze przy ustaleniu wysokości czesnego wchodziły w grę tylko kwoty pieniężne. Często w zamian rodzice dostarczali płody rolne; zwykle zboże i ziemniaki³¹. Czasami była to transakcja mieszana i dochodziły dodatkowe jeszcze zobowiązania. Ojciec Józefa Rymy na przykład, uprawiał część ziemi będącej w posiadaniu saletynów, odstawiając większość płodów rolnych do domu zakonnego³². Niewykluczone, że świeccy nauczyciele Puźnik, Jan Dancewicz, Antoni Jantsch i Franciszek Petrus, wykonywali swoją pracę w zamian za kształcenie w szkole zakonnej ich synów.

Każde przedsięwzięcie szkolne musi dysponować odpowiednim zapleczem dydaktyczno-socjalnym. Saletyni wiosną 1906 r. dobudowali do plebanii w Puźnikach piętro i przeznaczili budynek na Szkołę Apostolską. Koszt tej adaptacji, która finansowana było z budżetu zgromadzenia, za-

²⁷ APSK, J. Hełpa, *Moje wspomnienia z Madagaskaru*, s. 3.

²⁸ APSK, *Ecole Apostolique à Puzniki 1906-1911*.

²⁹ Tamże.

³⁰ APSK, J. Hełpa, *Wspomnienia o ks. Józefie Rymie MS*, s. 1, mps; P. Wisz, *Ks. Józef Ryma (1896-1936) pierwszy polski saletyn misjonarz Madagaskaru*, Kraków 1994, s. 8, (praca mgr PAT w Krakowie).

³¹ APSK, Kr.ZSP, t. 2:1902-1952, s. 44.

³² APSK, J. Hełpa, *Wspomnienia*, s. 1; P. Wisz, *Ks. Józef Ryma*, s. 8.

mknął się kwotą 16 tysięcy koron³³. Pierwszy budynek, gdzie mieściła się Szkoła Apostolska, zbudowany był z cegły o wymiarach 17,5 m długości i 14,5 m szerokości, był kryty blachą i posiadał piętnaście pomieszczeń³⁴. W jednym z nich zlokalizowano bibliotekę, w której znalazły się głównie książki odziedziczone po ks. Karolu Zelerze, kapłanie archidiecezji lwowskiej, wieloletnim duszpasterzu Pużnik³⁵.

Dzieje Szkoły Apostolskiej w Pużnikach

Kanoniczne objęcie Pużnik przez saletynów miało miejsce 17 VIII 1905 r.³⁶ Wcześniej, 11 VIII 1905 r., rada generalna zgromadzenia stosowną uchwałą utworzyła tam pierwszy saletyński dom zakonny na ziemiach polskich³⁷. Po pomyślnej wizytacji kanonicznej Pużnik przez abpa J. Bilczewskiego we wrześniu 1905 r.³⁸, rozpoczęto przygotowania do adaptacji na potrzeby przyszłej szkoły jednego z budynków parafialnych. Wybrano budynek nowej plebanii – „mniej złą z obydwu plebanii”³⁹ – z zamiarem dobudowania wiosną 1906 r. piętra. Pomysł zyskał akceptację rady generalnej. Do Pużnik władze zakonne skierowały zatem kolejnych misjonarzy. Najpierw, 18 IX 1905 r., przyjechali ks. Eugeniusz Picard (1880-1964) i brat Edward Meichtry (1873-1946), zaś w ostatnim dniu grudnia tego roku dołączyli ks. Salomon Schalbetter (przez kilka miesięcy pracował jako korepetytor polskich małoseminarzystów w Tournai w Belgii) i ks. Eliasza Roux (1878-1949)⁴⁰. Oni mieli organizować i wykładać w Szkole Apostolskiej.

³³ AZSR, sygn. G 10-II, KURG, t. 2:1894-1908, uchw. z 24 IV 1906 r.

³⁴ Archiwum Arcybiskupa Eugeniusza Baziaka w Krakowie (dalej: AEBK), sygn. 267, *Teczka parafialna Pużniki (1896-1920, 1931-1935)*, List ks. Eugeniusza Picarda MS do Konsystorza Kurii we Lwowie, Pużniki 8 IV 1911 r.; P. Jamioł, *Kult*, s. 153.

³⁵ APSK, Kr.ZSP, t. 2:1902-1952, s. 8; P. Jamioł, *Kult Matki Bożej Saletyńskiej w Sanktuarium w Dębowcu*, Kraków 1994, s. 55, (mps w APSK).

³⁶ *Catalogus Universi Cleri Archioecesis Leopoliensis Rit. Lat.*, Leopoli 1906, s. 193; L. Carlier, *Zjawienie*, s. 81; P. Jamioł, *Dzieje sanktuarium*, s. 93; *Rev. Francis Schnyder MS*, „The La Salette Missionary”, R. 10 (1929) nr 6, s. 87-88.

³⁷ AZSR, sygn. G 10-II, KURG, t. 2:1894-1908, uchw. z 11 VIII 1905 r.

³⁸ AEBK, sygn. 267, *Wizytacja kanoniczna parafii Pużniki przeprowadzona przez arcybiskupa Józefa Bilczewskiego (L. 9246)*, Pużniki 10 IX 1905 r.

³⁹ E. Picard, *Moje wspomnienia*, s. 11.

⁴⁰ AZSR, *Notice biographique Eugeniusz Picard MS*; tamże, *Fiche du personnel*: Eliasza Roux MS, Salomon Schalbetter MS; tamże, sygn. XXV-D-3b, *List br. Edwarda Meich-*

W marcu 1906 r. przybył osobiście do Puźnik generał, ks. Józef Perrin, aby na miejscu zapoznać się z nową placówką i zainaugurować nowe dzieło. Jego autorstwa był szczegółowy plan pomieszczeń wznoszonego piętra. W dniu 17 III 1906 r. najwyższy przełożony zakonny saletynów dokonał uroczystego otwarcia Małego Seminarium w Puźnikach. Patronem saletyńskiej instytucji uczyniono św. Stanisława Kostkę⁴¹. Dyrektorem szkoły w Puźnikach został ks. Salomon Schalbetter, a profesorami księży z placówki (Elias Roux, Eugeniusz Picard, Gabriel Vanroth) oraz w 1907 r. świeccy nauczyciele: Józef Mangolt, Jan Dancewicz, Michał Górecki, Antoni Jantsch, Franciszek Petrus i Waclaw Zajac⁴². Wkrótce, po oficjalnym otwarciu i dostosowaniu budynku do przyjęcia pierwszych uczniów, rozpoczęto rekrutację małoseminarzystów⁴³. Likwidację bariery językowej zaistniałej między uczniami a zagranicznymi profesorami powierzono Karolowi Litowskiemu, uczniowi Małego Seminarium Tournai, który do Puźnik przybył 28 VIII 1906 r.⁴⁴ Pierwszego ucznia, Józefa Brzóstowicza, przyjęto 19 V 1906 r.⁴⁵, a w styczniu 1907 r. było już dwunastu małoseminarzystów, „jak dwunastu apostołów w otoczeniu Chrystusa”⁴⁶. Wkrótce szkoła przeżyła podniosłe chwile, 7 I 1907 r., odwiedził małoseminarzystów abp J. Bilczewski⁴⁷.

Z przyjętych pierwszych uczniów w styczniu 1907 r. saletyni utworzyli jedną klasę⁴⁸. Po rezygnacji świeckich i wskutek zmian zachodzących w ob-

try MS do generała, ks. Józefa Perrin MS, Puźniki 29 XII 1905 r.; APSK, E. Picard, *Moje wspomnienia*, s. 1-2; tamże, Kr. ZSP, t. 2:1902-1952, s. 8-9; L. Carlier, *Zjawienie*, s. 81; R. Wojtunik, *Dzieje*, s. 12.

⁴¹ AZSR, sygn. G 25-I, *Circulaires des Pères Generaux, t. 1:1897-1913, Okólnik z 2 maja 1906 r.*, nr 17, s. 3-7; sygn. XXV-D-3b, *List generała, ks. Józefa Perrin MS do metropolity lwowskiego, abpa Józefa Bilczewskiego*, Puźniki 30 III 1906 r.; APSK, Kr. ZSP, t. 2:1902-1952, s. 18; L. Carlier, *Zjawienie*, s. 83.

⁴² AZSR, sygn. G 25-I, *Circulaires des Pères Generaux, t. 1:1897-1913, Okólnik z 2 maja 1906 r.*, nr 17, s. 3-7; E. Picard, *La Salette en Galicie*, Bulletin, R. 5 (1906) nr 49, s. 20 n; nr 57, s. 276-279.

⁴³ AZSR, G 10-II, KURG, t. 2:1894-1908, uchw. z 26 VI 1906 r.

⁴⁴ APSK, *Ecole Apostolique à Puzniki 1906-1911*.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ E. Roux, *Rozwój Małego Seminarium M. Boskiej w Polsce*, PMBS, R. 6 (1926) nr 8-9, s. 247.

⁴⁷ APSK, sygn. XIX-D-b1, E. X. Cruveilier, *Notice necrologique le Révérend Père Gabriel Vanroth*, Allai-Francheville 1941, s. 5; E. Roux, *Rozwój*, PMBS, R. 6 (1926) nr 8-9, s. 247.

⁴⁸ APSK, Kr. ZSP, t. 2:1902-1952, s. 8-11; tamże, *Notes de la Semaine Ecole Apostolique 1907-1932*.

sadzie domu, rada generalna konsekwentnie wzmacniała skład personalny księży profesorów, przysyłając Antoniego Zehnera (IX 1907 r.)⁴⁹, Józefa Bacusa (VIII 1908 r.)⁵⁰, Augusta Gauthier (VIII 1909 r.)⁵¹ i Franciszka Dantin (VII 1910 r.)⁵². Ostatecznie, po pierwszym wstępnym roku, powstały w Pużnikach w roku szkolnym 1907/1908 dwie klasy, zaś kolejną utworzono we wrześniu 1908 r.⁵³ Większość przyjętych małoseminarzystów wywodziła się z terenów Galicji. Przeważali chłopcy z okolic Baryszy i Pużnik⁵⁴.

Liczba chętnych znacznie przewyższała możliwości lokalowe szkoły saletyńskiej. Dobudowanie piętra i inne inwestycje związane z modernizacją i rozbudową szkoły pochłonęły z kasy zgromadzenia do 1910 r. 28 tysięcy franków, a i tak w zakładzie mogło przebywać tylko trzydziestu wychowanków⁵⁵. Inne niedogodności, wynikające z samego położenia Pużnik – z dala od większych miast, traktów drogowych i kolejowych, kilkanaście kilometrów od najbliższej poczty⁵⁶, ze stanu technicznego budynków, doskwierającej mieszkańcom wilgoci uświadomiły przełożonym, że należy podjąć decyzję o zmianie lokalizacji szkoły lub o budowie nowego budynku szkolnego, by dziełu saletyńskiemu w Polsce zapewnić w przyszłości właściwe warunki rozwoju. Gorączkowo dyskutowano, ale proza życia codziennego wymogła zmianę lokalizacji. Saletyni ciągle bowiem narzekali na wiosenne roztopy i jesienne deszcze zamieniające wszystkie trakty wioski leżącej

⁴⁹ AEBK, sygn. 267, *Pismo przełożonego w Pużnikach*, ks. Gabriela Vanroth MS, do Konsystorza Kurii Arcybiskupiej we Lwowie (L. 10053), Pużniki 7 V 1907 r.; APSK, E.X. Cruveilier, *Notice necrologique le Antoine Zehner*, Fribourg 1932; AZSR, sygn. G 25-I, *Circulaires des Pères Generaux*, t. 1:1897-1913, *Okólnik z 8 grudnia 1907 r.*, nr 21, s. 5.

⁵⁰ AEBK, sygn. 267, *Pismo przełożonego w Pużnikach*, ks. Gabriela Vanroth MS, do Konsystorza Metropolitalnego we Lwowie (L. 206), Pużniki 11 XI 1908 r.; AZSR, *Fiche du personnel Józef Bacus MS*, tamże, sygn. G 25-I, *Circulaires des Pères Generaux*, t. 1:1897-1913, *Okólnik z 26 lipca 1908 r.*, nr 23, s. 6; S. Schalbetter, *La Salette en Pologne*, Bulletin, R. 7 (1908) nr 73, s. 12-16.

⁵¹ AZSR, sygn. G 25-I, *Circulaires des Pères Generaux*, t. 1:1897-1913, *Okólnik z 2 sierpnia 1909 r.*, nr 25, s. 4; sygn. XIX-A-c-3, *Listes de Personel*; S. Schalbetter, *La Salette en Pologne*, Bulletin, R. 8 (1909) nr 88, s. 118-122.

⁵² AZSR, sygn. G 25-I, *Circulaires des Pères Generaux*, t. 1:1897-1913, *Okólnik z 15 maja 1910*, nr 27, s. 5; sygn. XIX-A-c-3, *Listes de Personel*.

⁵³ APSK, *Notes de la Semaine Ecole Apostolique 1907-1932*.

⁵⁴ APSK, *Ecole Apostolique à Puzniki 1906-1911*.

⁵⁵ APSK, E. Picard, *Moje wspomnienia*, s. 3; P. Jamioł, *Kult*, s. 56.

⁵⁶ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski i W. Walewski, t. 9, Warszawa 1888, s. 325.

w dolinie w jedno wielkie trzęsawisko. Zimą zaś, chłopcy, brnąc po pas w śniegu, często się przeziębiali i spóźniali do kościoła⁵⁷. Kielich goryczy, zdaniem ks. E. Picarda, przepełniła odmowna decyzja ordynariusza co do oddania parafii zgromadzeniu „in perpetum”. Prawo nie przewidywało wtedy takiego rozwiązania⁵⁸. Władze zgromadzenia, znając bolączki Puźnik, już w październiku 1909 r. poleciły ks. S. Schalbetterowi szukać nowego, obszerniejszego domu lub terenu pod budowę, który w chwili nabycia praw własności pozwoliłby zakonnikom ze spokojem patrzeć w przyszłość⁵⁹.

Rok szkolny 1910/1911, ostatni w dziejach Szkoły Apostolskiej w Puźnikach, znacznie odbiegał dydaktycznie i czasowo od poprzednich. Już w maju 1911 r. część uczniów opuściła mury szkoły, przenosząc się do Dębowca⁶⁰. Nie odbył się żaden z trzech egzaminów w ciągu roku⁶¹. Oficjalnie Szkołę Apostolską w Puźnikach zamknięto 18 X 1911 r.⁶²

Przełożeni i wykładowcy

Szkołę Apostolską w Puźnikach zarządzał dyrektor mianowany przez generała i jego radę⁶³. Kierował on bieżącą działalnością dydaktyczno-wychowawczą szkoły, reprezentował ją na zewnątrz, sprawował nadzór pedagogiczny i opiekę nad uczniami, stwarzając im odpowiednie warunki dla wszechstronnego rozwoju intelektualnego i duchowego, z niezbędnymi elementami duchowości saletyńskiej. W zarządzaniu pomagała mu Rada Szkoły. W Puźnikach stanowili ją dyrektor, księża profesorowie i prefekt⁶⁴. Kompetencje Rady Szkoły były szerokie jedynie w sprawach wewnątrz seminaryjnych. Podejmowała ona wiążące decyzje większością głosów o przyjęciu do szkoły ucznia, którego dokumenty budziły wątpliwości, każ-

⁵⁷ APSK, E. Picard, *Moje wspomnienia*, s. 16-21.

⁵⁸ Tamże, s. 20.

⁵⁹ APSK, *List ks. Ludwika Żytkiewicza do ks. Alojzego Gandawskiego MS*, Korczyzna 24 IX 1950 r.

⁶⁰ F. Daniol, *Okruchy historii. Dzieje Niższego Seminarium Duchownego Misjonarzy Matki Bożej Saletyńskiej w Polsce*, PMBS-USA, R. 64 (1989) nr 10, s. 10; APSK, A. Skibiński, *Historia Kongregacji Ojców Saletynów*, Dębowiec 1951, s. 113, rkps.

⁶¹ APSK, *Notes de la Semaine Ecole Apostolique 1907-1932*.

⁶² APSK, Kr. ZSP, t. 2:1902-1952, s. 21; P. Jamiol, *Dzieje sanktuarium*, s. 105.

⁶³ *Nowe prawo*, s. 4, p. 23.

⁶⁴ *Ogólne przepisy*, s. 56, p. 365; R. Wojtunik, *Dzieje*, s. 17.

dy przypadek wydalenia małoseminarzysty i kwestie zmiany podręczników⁶⁵. W zakresie przepisów ogólnych, domowych, dyrektor i jego współpracownicy podlegali władzy miejscowego przełożonego⁶⁶.

Dyrektorem Szkoły Apostolskiej w Pużnikach był ks. Salomon Schalbetter. Należał do pionierów saletyńskiej fundacji w Polsce. Miał duże zdolności organizacyjne, poczynaniom jego towarzyszył pragmatyzm, co widać wyraźnie we wprowadzanych w życie decyzjach rady generalnej, z uwzględnieniem realiów miejsca i sytuacji, w jakich przyszło mu działać. W swojej wizji szkoły – dał temu wyraz jako wykładowca j. łacińskiego i dyrektor – chciał, aby kluczowe miejsce w strategii nauczania i wychowania zajmował niekwestionowany autorytet uczących oraz tożsamość postaw z wypowiedianym przez nich słowem. Był człowiekiem modlitwy, wielkiej dobroci i ufności w Opatrzność Bożą, mocno związanym ze zgromadzeniem, który swoją postawą w życiu i ofiarnym działaniem wykreślił dla potomnych jedną z dróg praktycznej realizacji orędzia z La Salette. Kierując szkołą, cenił swoich uczniów i okazywał im wiele serca, troszczył się jak ojciec o ich potrzeby, pomagał w przezwyciężeniu wszelakich trudności. Ze strony wychowanków doświadczył wielu przejawów szacunku i wdzięczności⁶⁷.

W rządzeniu szkołą ks. S. Schalbetterowi pomagał prefekt. Mianował go generał wraz z radą generalną. Odpowiadał on za sprawy dyscyplinarne oraz nadzorował przestrzeganie przez uczniów regulaminu. Między innymi sprawował kontrolę nad wykonywanymi urzędami i pracami powierzonymi przez przełożonych, doglądał, aby uczniowie przestrzegali higieny i próbował ustrzec ich od zaniedbań, które mogłyby zaszkodzić zdrowiu. Do jego obowiązków należało także chodzenie na przechadzki z małoseminarzystami⁶⁸. W Szkole

⁶⁵ *Ogólne przepisy*, s. 56, p. 366.

⁶⁶ *Konstytucje*, s. 97, p. 643; *Ogólne przepisy*, s. 56, p. 367.

⁶⁷ AZSR, sygn. XXV-D-1, *Korespondencja z Polski*; tamże, sygn. 191, E. X. Cruveilier, *Notice necrologique le. Père Salomon Schalbetter*, Turin 1934; tamże, *Fiche du personnel Salomon Schalbetter MS*; APSK, *Karta personalna Salomon Schalbetter MS*; tamże, Kr. ZSP, t. 2:1902-1952, s. 39, 59; tamże, E. Picard, *Moje wspomnienia*, s. 3; Z. Czuchra, *Ks. Salomon Schalbetter ojciec i założyciel polskiej Prowincji Misjonarzy Saletynów*, LS PMBS, 2002 nr 4, s. 16-17; P. Jamioł, *Ks. Salomon Schalbetter (1873-1934) ojciec i założyciel prowincji polskiej*, „*Studia Saletyńskie*”, 2000 nr 1, s. 98-112; *Śp. Ks. Salomon Schalbetter*, PMBS, R. 14 (1934) nr 4, s. 121-124; *Kto? Gdzie? Co?*, PMBS-USA, R. 48 (1972) nr 7-8, s. 21-25; *Śp. ks. Salomon Schalbetter*, PMBS-USA, R. 9 (1934) nr 5, s. 152-153; R. Wojtunik, *Dzieje*, s. 45; S. Schalbetter, *La Salette en Pologne*, Bulletin, R. 6 (1907) nr 67, s. 212-215.

⁶⁸ *Przewodnik*, s. 30, p. 127-129; *Ogólne przepisy*, s. 59-60, p. 392-394; APSK, Kr. ZSP, t. 2:1902-1952, s. 50.

Apostolskiej w Puźnikach funkcję prefekta pełniło dwóch kapłanów: Antoni Zehner (1906-1910) i Franciszek Dantin (1910-1911). Podołali wyzwaniu, choć obaj nie mieli wcześniej doświadczeń na polu edukacji i wychowania młodzieży saletyńskiej⁶⁹.

Personel nauczycielski Szkoły Apostolskiej w Puźnikach składał się z ośmiu zagranicznych księży saletynów, oddelegowanych przez władze zgromadzenia oraz z polskich nauczycieli świeckich. Do dziś trwa spór o pierwszeństwo w profesorowaniu w saletyńskiej polskiej szkole średniej. Zdaniem ks. Alojzego Gandawskiego, a powołał się on na list ks. Oswalda Loretan⁷⁰, pierwszym wykładowcą Puźnik, który w 1906 r. „sam jeden zaczął uczyć łacinę i inne przedmioty”⁷¹, był ks. Gabriel Vanroth. Ksiądz Eugeniusz Picard pierwszeństwo to przypisał ks. Salomonowi Schalbetterowi⁷². Kto udzielił pierwszej lekcji, tego dziś już definitywnie nie rozstrzygniemy. Zapewne tak pierwszy przełożony, jak i pierwszy dyrektor uczyli wspólnie, jeśli nie małoseminrzystę Józefa Brzóstowicza, a potem dwóch kolejnych, to na pewno swoich współbraci (wspomnianego ks. E. Picarda – przyjechał 19 IX 1905 r. i ks. E. Roux – przybył 31 XII 1906 r.) j. polskiego i nie był to między nimi przedmiot rywalizacji czy ambicjonalnej rozgrywki, a raczej pole współpracy, na którym cementowała się odpowiedzialność za podjęte w Puźnikach dzieło, czego wyrazem była choćby korespondencja generała i rady generalnej, która w Puźnikach adresata w sprawach ważnych dla rozwoju placówki widziała w osobach obu księży⁷³.

Wykaz kapłanów saletynów zaangażowanych w pracę dydaktyczno-wychowawczą w puźnickiej szkole ze szczególnym uwzględnieniem wykształcenia zawiera poniższa tabela.

⁶⁹ APSK, E. Picard, *Moje wspomnienia*, s. 3-5.

⁷⁰ APSK, *List ks. Oswalda Loretan MS do ks. Alojzego Gandawskiego*, Bondsville, Mass. 22 II 1949 r.

⁷¹ APSK, Kr. ZSP, t. 2, 1902-1952, s. 7.

⁷² Tamże, s. 8.

⁷³ AZSR, sygn. G 14-3, *Correspondance avec le Pologne*; tamże, sygn. XXV-D-3b, *Korespondencja władz zgromadzenia z zakonnikami w Polsce*.

Tabela 1. Księża saletyni wykładowcy Małego Seminarium Misjonarzy Matki Bożej z La Salette w Pużnikach

Lp.	Nazwisko imię	Filozofia	Teologia	Stopień naukowy	Lata pracy
1	Bacus Józef	UGreg. Rzym 1902-1904	UGreg. Rzym 1904-1907	dr filozofii dr teologii	1908-1911
2	Dantin Franciszek	UGreg. Rzym 1903-1905	UGreg. Rzym 1905-1909	dr filozofii dr teologii	1910-1911
3	Gauthier August	UGreg. Rzym 1901-1903	UGreg. Rzym 1903-1907	dr filozofii dr teologii	1909-1911
4	Piccard Eugeniusz	UGreg. Rzym 1898-1900	UGreg. Rzym 1900-1904	bak. filozofii bak. teologii lic. prawa kan.	1906-1911
5	Roux Eliasz	UGreg. Rzym 1897-1899	UGreg. Rzym 1899-1903	dr filozofii dr teologii	1906-1911
6	Schalbetter Salomon	UGreg. Rzym 1896-1898	UGreg. Rzym 1898-1902	dr filozofii bak. teologii	1906-1911
7	Vanroth Gabriel	UGreg. Rzym 1896-1899	UGreg. Rzym 1899-1902 WT UJ Kraków 1902-1903	dr filozofii bak. teologii	1906-1908
8	Zehner Antoni	UGreg. Rzym 1897-1899	UGreg. Rzym 1899-1903	dr teologii	1907-1911

UGreg. Rzym – Uniwersytet Gregoriański w Rzymie.

WT UJ Kraków – Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

Źródło: AZSR, *Fiche du personnel*: Józef Bacus MS, Eliasz Roux MS, Salomon Schalbetter MS; tamże, *Notice biographique*: August Gauthier MS, Eugeniusz Picard MS, Salomon Schalbetter MS, Gabriel Vanroth MS, Antoni Zehner MS; tamże, sygn. XIX-E-H-b, *Registre du Personnel de la Cogrégation 1852-1926*; tamże, sygn. G 25-I, *Circulaires des Pères Generaux*, t. 1:1897-1912.

Z ośmiu księży pracujących w szkole w Pużnikach pięciu było Francuzami, trzech Szwajcarami. Siedmiu posiadało stopień doktora, przy czym czterech z nich legitymowało się doktoratem zarówno z filozofii, jak i teologii. Z trzech pozostałych dwóch doktorów filozofii posiadało jeszcze bakalearat z teologii. Jedyne z grona uczących nie mający doktoratu, ks. E. Picard, był bakalariuszem filozofii i teologii oraz posiadał licencjat z prawa kanonicznego. Z ośmiu uczących jedynie trzech: J. Bacus – socjusz nowicjatu saletyńskiego w Suzie we Włoszech (1907-1908), E. Picard – prefekt kleryków saletyńskich w Rzymie (1904-1905) i S. Schalbetter – profesor Szkoły Apostolskiej w Tournai w Belgii 1904-1905) pracowało wcześniej na rzecz formacji i wychowania zakonników saletyńskich⁷⁴.

⁷⁴ AZSR, *Fiche du personnel*: Józef Bacus MS, Salomon Schalbetter MS; tamże, *Notice biographique* Eugeniusz Picard MS; tamże, sygn. XXI-E-1f, *Annales de la résidence de Tournai 1901-1911*; tamże, sygn. XXVIII-E-2b, *Annales de la résidence de Suse 1907-1928*.

Ks. E. Picard tak ocenia zasługi niektórych swoich współpracowników na rzecz szkoły w Puźnikach: dyrektor ks. S. Schalbetter był „za dobry dla wychowanków”, ks. Eliaz Roux „miał największy wpływ na kształcenie”, ks. Antoni Zehner to „prefekt dobry i w razie potrzeby korepetytor”, a o sobie napisze: „wśród nich grałem rolę piątego koła u wozu”⁷⁵.

Od 1907 r. saletyni zatrudnili w szkole w Puźnikach nauczycieli świeckich. Niestety, niewiele możemy o nich powiedzieć. Znamy jedynie ich personalia. Są to: Jan Dancewicz, Michał Górecki, Antoni Jantsch, Józef Mangolt, Franciszek Petrus i Wacław Zajac⁷⁶. Syn lub ktoś z rodziny Dancewicza, Jantscha i Petrusa pobierał naukę w szkole u saletynów, ale żaden z nich nie ukończył Szkoły Apostolskiej. Najdłużej z nauczycieli świeckich uczył w Puźnikach W. Zajac. Prawdopodobnie uczący pochodzili z okolic Baryszy. O wykształceniu i kwalifikacjach nauczycieli świeckich w Puźnikach, niestety, prawie nic nie wiemy. Kontekst i samo postawienie pytania przez kronikarza: „Czy to byli naprawdę profesorowie?”⁷⁷ stawia pod znakiem zapytania ich kwalifikacje. Posiadali oni wykształcenie wystarczające, zdaniem saletynów, do uczenia w Szkole Apostolskiej i dysponowali najważniejszym wówczas dla saletynów atutem, władali dobrze j. polskim.

Liczba, wiek i pochodzenie geograficzne małoseminarzystów⁷⁸

Przez mury puźnickiej szkoły w latach 1906-1911 przewinęło się trzydziestu ośmiu małoseminarzystów. W maju 1911 r. naukę pobierało dwudziestu siedmiu uczniów w trzech oddziałach. W czasie pięcioletniej działalności ze Szkoły Apostolskiej w Puźnikach odeszło jednaście osób, co stanowi 28,9% wszystkich przyjętych.

Zmiana lokalizacji szkoły w październiku 1911 r. spowodowała znaczny ubytek uczniów. Jedenastu małoseminarzystów nie podjęło trudu nauki w Dębowcu, zaś po pierwszym półroczu roku szkolnego 1911/1912 kolejnych trzech pójdzie w ich ślady. Wspomniana wyżej jedenastka stanowi aż

⁷⁵ APSK, E. Picard, *Moje wspomnienia*, s. 3.

⁷⁶ APSK, Kr. ZSP, t. 2:1902-1952, s. 10; AZSR, sygn. XXV-D-3b, *List ks. Gabriela Vanroth MS do rady generalnej*, Puźniki 5 IV 1907 r.; tamże, *Visite canonique de Puźniki par le R.P. Joseph Pinarydy MS, assistant, delegne 11-18 VIII 1908*, Suse 1 IX 1908 r.

⁷⁷ APSK, Kr. ZSP, t. 2:1902-1952, s. 10.

⁷⁸ Opracowano na podstawie: APSK, *Notes de la Semaine Ecole Apostolique 1907-1932*; tamże, *Ecole Apostolique à Puzniki 1906-1911*; *Catalogus Universi Cleri Archioecesis Leopoliensis Rit. Lat.*, Leopoli 1906-1912.

40,7% małoseminarzystów, którzy ukończyli rok szkolny 1910/1911 w Pużnikach. W sumie z naboru w Pużnikach w Dębowcu w październiku 1911 r. pozostało szesnastu (42,1%) chłopców.

Liczbę uczniów w Pużnikach w latach 1906-1911 przedstawia poniższa tabela.

Tabela 2. Liczba małoseminarzystów saletyńskich w Szkole Apostolskiej w Pużnikach w latach 1906-1911

Rok szkolny	Liczba małoseminarzystów		
	Początek roku	Półrocze	Koniec roku
1906/1907	3	12	12
1907/1908	14	19	19
1908/1909	29	27	26
1909/1910	32	31	27
1910/1911	29	27	27

Nie możemy w pełni prześledzić struktury wieku małoseminarzystów. Nie znamy bowiem daty urodzenia trzynastu uczniów. Okazuje się, że najstarszym małoseminarzystą był urodzony w 1887 r. J. Brzóstowicz. W 1891 r. urodziło się trzech małoseminarzystów, w 1892 r. czterech, w 1893 r. jeden, w 1894 r. ośmiu, w 1895 r. czterech, 1896 r. trzech i w 1897 r. jeden.

Na trzydziestu ośmiu małoseminarzystów posiadamy informacje o miejscu zamieszkania zaledwie siedemnastu. Trzech mieszkało na terenie zaboru pruskiego, dwóch z nich (Maksymilian Palica i Józef Brzóstowicz) na Śląsku, zaś trzeci – Michał Stypa – na Pomorzu. Pozostali pochodzili z Galicji. O trzynastu z nich możemy powiedzieć więcej. Wywodzili się z archidiecezji lwowskiej. Sześciu (Mikołaj Chmielowski, Michał Herbut, Stefan Laszkiewicz, Józef Piszczalka, Józef Ryma, Jakub Sowa) przybyło do saletyńskiej szkoły z miejscowości Barysz, dwóch (Tomasz Fuglewicz, Antoni Biernacki) było z Pużnik, po jednym z miejscowości: Bryńce Zagórne (Michał Melner), Koropiec (Aleksander Śmietański), Kupcze (Karol Litowski), Mikołajów (Szczepan Pękalski), Trybuchowce (Franciszek Tustanowski) i z Wybranówki (Grzegorz Sołtys). Bryńce Zagórne, Mikołajów i Wybranówka leżały w woj. lwowskim, pozostałe miejscowości w tarnopolskim.

Szkoła Apostolska w Pużnikach zatem miała charakter lokalny, ze zdecydowaną przewagą małoseminarzystów pochodzących z Galicji, z archidiecezji lwowskiej, mieszkających w Pużnikach i Baryszy.

Formacja duchowa małoseminarzystów

Proces kształtowania duchowego wizerunku małoseminarzysty w modelowym ujęciu przepisów saletyńskich miał składać się z trzech płaszczyzn, ściśle ze sobą powiązanych i tworzących integralną całość. Do czynników ożywiających pobożność małoseminarzystów saletyni zaliczyli: modlitwę, życie sakramentalne i praktykę rekolekcji. W drugim etapie prawdziwe życie duchowe, z istoty swej skazane na ciągły rozwój, podtrzymywane i wzbogacane wyżej wymienionymi praktykami, miało promieniować na co dzień. Skutki duchowego postępu zauważało się, zdaniem saletynów, w zachowaniu małoseminarzystów wobec przełożonych, postawie względem rodziców, wzajemnych poprawnych stosunkach międzyuczniowskich i w odniesieniu do ludzi spotykanych w każdym dniu. Celem zaś wszystkich wcześniej wymienionych działań było wypracowanie szeregu cnót z miłością na czele, ze szczególnym uwzględnieniem posłuszeństwa, pokory, prawości, ofiarności i czystości⁷⁹.

Wyniki nauczania⁸⁰

W dokumentacji Szkoły Apostolskiej w Puźnikach nie ma ocen z roku wstępnego 1906/1907 i 1910/1911, ponieważ nie odbyły się wówczas egzaminy. Z pozostałych lat działalności zachował się komplet wyników z wszystkich trzech przeprowadzanych w czasie roku szkolnego. Uczący oceniali wiedzę małoseminarzystów według siedmiostopniowej skali (celujący – 6,0; bardzo dobry – 5,0; dobry – 4,0; dość dobry – 3,5; dostateczny – 3,0; słabo 2,5; niedostateczny – 2,0).

Małoseminarzyści saletyńscy w Puźnikach uzyskali dwa tysiące dwieście dziesięć ocen, w tym dziewięćset sześćdziesiąt jeden (43,48%) bardzo dobrych. Ocen dobrych było siedemset trzydzieści sześć (33,30%), zaś dostatecznych dwieście dziewięćdziesiąt cztery (13,30%). Ocena dość dobra pojawiła sto czterdzieści cztery razy, co stanowiło 6,52% wszystkich ocen, słaba trzydzieści osiem razy (1,72%), niedostateczna trzydzieści cztery razy (1,54%), zaś celująca zaledwie trzy razy, podczas ostatniego egzaminu w roku szkolnym 1908/1909. Średnia ze wszystkich egzaminów przeprowadzonych w Puźnikach wyniosła 4,22. Najwyższą średnią – 4,67 – małose-

⁷⁹ *Ogólne przepisy*, s. 58, p. 376-378; *Przewodnik*, s. 4-14, p. 19-58.

⁸⁰ Opracowano na podstawie: APSK, *Notes de la Semaine Ecole Apostolique 1907-1932*.

minarzyści uzyskali w czasie egzaminu, który odbył się w grudniu 1907 r., najniższą – 3,86 – w grudniu 1909 r.

Na trzydziestu ośmiu małoseminarzystów tylko dwóch (Hozniński, Schmidt) nie zostało sklasyfikowanych, ponieważ odeszli wkrótce po rozpoczęciu nauki. Aż dwudziestu czterech uczniów uzyskało średnią ponad 4,00. Do najlepszych pod względem nauki należeli: Mieczysław Petrus (4,78), Radziejewski (4,73), Franciszek Jantsch (4,62), Michał Pękalski (4,58), Marcin Dancewicz (4,57), Józef Baranowski (4,55) i Tomasz Fuglewicz (4,47).

Oceny uzyskane przez małoseminarzystów saletyńskich w Pużnikach nie przynoszą im ujemy. Nie oznacza to jednak, że u niektórych z nich średnie nie mogłyby być wyższe.

Zakończenie

Pużnicka Szkoła Apostolska spełniła oczekiwania przełożonych saletyńskich. Pozostawiła ślad w dziejach polskiego szkolnictwa kościelnego, dając jednocześnie mocne podwaliny pod działalność formacyjno-edukacyjną zgromadzenia na ziemiach polskich, o czym świadczy kontynuacja przedsięwzięcia w Dębowcu (1911-1932, 1937-1939, 1945-1950) i w Rzeszowie (1948-1952)⁸¹. Z szesnastu małoseminarzystów kontynuujących edukację w Dębowcu trzynastu podjęło formację nowicjacką⁸², zaś sześciu (Michał Herbut, Karol Litowski, Józef Piszczalka, Józef Ryma, Jakub Sowa, Franciszek Tustanowski) przyjął sakrament kapłaństwa⁸³. W latach dwudziestych XX w. włączyli się oni w szereg przedsięwzięć duszpasterskich podejmowanych przez zgromadzenie w Polsce i po za jej granicami. Głównie w oparciu o nich utworzono w 1926 r. w Polsce region, a następnie w 1934 r. prowincję saletyńską⁸⁴.

⁸¹ P. Wisz, *Formacja duchowa i intelektualna Misjonarzy Matki Bożej z La Salette w Polsce do 1972 r.*; Kraków 2003, s. 199-203; tenże, *Małe Seminarium w Rzeszowie*, Saletyn, Nr 2/2000, s. 9-11.

⁸² AZSR, sygn. XV, L. Beaup, *Notes de Noviciat La Salette 1902-1924*; tamże, sygn. XIX-A-s, *Statistiques Novices 1860-1934*; tamże, sygn. XIX-E-H-a, *Registre des Professions Communauté des Missionnaires de Notre Dame de La Salette 1856-1926*; APSK, *Protokoły profesji zakonnej Misjonarzy Matki Bożej z La Salette w Polsce 1915-1925*.

⁸³ APSK, *Liber ordinationum Congr. Mission. B.M.V. a La Salette. Prov. B.M.V. Reginae Poloniae*, t. 1:1917-1963; AZSR, sygn. XIX E-h-d, *Registre des Ordinations (1878-1935)*.

⁸⁴ AZSR, sygn. Ec. 3-1, *Raports et notes pour des Chapitres Généraux 1902-1932*; tamże, sygn. Ec. 6-5, *Recattes et dépenses par régions et résidences en Pologne 1905-1946*.

SUMMARY**Apostolic Saletinian School in Puźniki (1906-1911)**

Swiss Saletinian priests arrived to Kraków in 1902 to learn the Polish language in order to undertake in the future ministrations among the Polish people in the USA. In 1904 they sent several boys from Galicia to the Apostolic School in Belgium counting that after completing it, they would enter the congregation. Soon, because of many volunteers declaring their will to become a Saletinian priest in the future, the Saletinian priests decided to open the Apostolic School in Poland. Aiming at this, in summer 1905 they took over a parish in Puźniki in the Lvov Archdiocese with consent of Archbishop Józef Bilczewski, establishing there the first Saletinian formation house in Poland. In March 1906 the Saletinian priests opened the Apostolic School in Puźniki in a renovated presbytery. Priest Salomon Schalbetter became its Director, whereas priests Antoni Zehner (1907-1910) and Franciszek Dantin (1910-1911) became its prefects. Eight Saletinian priests and several lay persons taught at this school. The Saletinian institution was a secondary private school without public rights, it also prepared initially its students for future monastic and priest life in the Saletinian congregation. In the years 1906-1911 thirty eight students attended the school in Puźniki, the majority of them coming from Galicia from the Lvov Archdiocese. Later thirteen small seminarists entered the novitiate, whereas six ones became the Saletinian priests. In October 1911 considering local conditions, the Saletinian priests transferred the Apostolic School from Puźniki to a newly built school-monastery complex in Dębowiec near Jasło.